

PRIMERJAVA SLOVENSKEGA SPLOŠNEGA KNJIŽNIČARSTVA Z EVROPSKIM NA OSNOVI PODATKOV ŠTUDIJE LIBECON

Matjaž Žaucer

Oddano: 08.04.2005 - Sprejeto: 02.05.2005

Pregledni znanstveni članek
UDK 026/027:330.43(4)

Izvleček

Članek obravnava slovensko knjižničarstvo v primerjavi s povprečjem stare petnajsterice in s povprečjem nove deseterice članic Evropske unije. Primerjava je usmerjena zlasti v ekonomiko knjižnic. Podatki so vzeti iz študije Libecon za leto 2001 in iz drugih virov. Pokazano je, da je z 1,2 na 1.000 prebivalcev število zaposlenih v knjižnicah v Sloveniji skoraj dvakrat večje kot v starih članicah Evropske unije, kakor tudi to, da je število obiskov in izposoj v Sloveniji večje kot v starih članicah EU. Ugotovljeno je, da so stroški za zaposlene tudi v Sloveniji največji segment v celotnih stroških knjižnic, da pa struktura zaposlenih po vrstah knjižnic odstopa od evropskega povprečja. Opisano je, zakaj so bile slovenske splošne knjižnice uvrščene na šesto do osmo mesto po izbranih kazalcih. Prikazano je, da za sicer zelo dober knjižnični standard splošnih knjižnic v Sloveniji plačujemo glede na manjši bruto domači proizvod na prebivalca relativno dvakrat več kot prebivalci stare petnajsterice.

Ključne besede: knjižničarstvo, Slovenija, primerjalno bibliotekarstvo, splošne knjižnice, ekonomika knjižnic, Evropska unija

Review article
UDC 026/027:330.43(4)

Abstract

Focusing on economic aspects, the article compares the current state of librarianship in Slovenia to the average situation in the 15 old EU members and to the average situation in the 10 new EU members. Our data derive from the Libecon study for the year of

ŽAUCER, Matjaž: A comparison of the Slovenian public librarianship based on the data of the Libecon study. *Knjižnica, Ljubljana*, 49(2005)1-2, str. 187-201

2001, as well as from other sources. Though acknowledging the larger number of visits and loans in Slovenian libraries, it is shown that at 1.2 per 1.000 inhabitants, the number of staff in Slovenian libraries is nearly twice as high as in the old EU members. The article further shows that in Slovenia, as elsewhere, staff costs represent the largest part in the total library expenditure, but that the structure of staff by library type deviates from the EU average. Based on the selected indicators, Slovenian public libraries rank from sixth to eighth place. The article concludes that for a comparable standard of public libraries, which is very high, the per capita costs in Slovenia are, relative to the GDP, twice as high as in the old EU countries.

Key words: librarianship, Slovenia, public libraries, library economy, comparative librarianship, European union

1 Uvod

V letih pred vstopom nove deseterice v Evropsko unijo je začela nastajati obsežna statistika evropskih knjižnic s poudarkom na ekonomiki knjižnic, od tu tudi akronim projekta LibEcon (Fuegi, 2004). Projekt je financiral generalni direktorat Evropske komisije za informacijsko družbo v okviru 5. okvirnega raziskovalnega programa. S pomočjo koordinatorjev v vsaki državi so bili zbrani statistični podatki o vseh vrstah knjižnic. Vprašalnik je temeljil na mednarodnih standardih ISO 2789 Mednarodna knjižnična statistika. Manjkajoči podatki so bili dopolnjeni z interpolacijami ali z ocenami.

Slovenija je postala članica Evropske unije 1. maja 2004. Pred vstopom se je morala harmonizirati na mnogih področjih, med katerimi pa ni knjižničarstva. Knjižničarstvo je namreč popolnoma prepuščeno vsaki posamezni članici, saj na tem področju obstajata le dva evropska standarda za knjižnično statistiko (SIST EN ISO 2789 in SIST EN ISO 9707). Kljub temu je zanimivo vedeti, koliko se slovensko knjižničarstvo razlikuje od evropskega in se vprašati, ali bomo lahko v knjižničarstvu dolgoročno vodili svojo slovensko politiko glede na razlike med posameznimi državami ter glede na strokovne in ekonomske dejavnike.

2 Metoda

Metoda temelji na izboru tistih podatkov iz študije Libecon in iz drugih virov, ki omogočajo primerjavo slovenskega knjižničnega sistema z drugimi državami, s povprečjem držav starih članic Evropske unije (petnajsterice), s povprečjem

novih članic EU (deseterice) ter vseh članic EU (petindvajseterica). V članku so uporabljeni statistični podatki knjižnic za leto 2001. Za kasnejša leta celovitih podatkov v okviru Libecona še ni. Podatki so preračunani in prikazani tako, da osvetlijo razmere v slovenskem knjižničnem sistemu zlasti z ekonomskega vidika, njegove prednosti in slabosti.

Slabosti primerjav na osnovi statističnih podatkov so v zanesljivosti podatkov. Ker podatke pripravljajo, zbirajo in obdelujejo knjižničarji in ne statistični strokovnjaki, se pogosto vrinejo med podatke kakšne napake ali pa podatki niso popolni. Kljub temu, da imajo avtorji študije Libecon veliko zaupanje v podatke, se je treba zavedati, da velike natančnosti kljub povečavi na celotno populacijo ni. Ker pa gre pri trendih bistvenih zadev za desetine odstotkov in ne za odstotke, je uporabljena metoda kljub temu zelo dobra (saj posamezne razlike na večji agregat manj vplivajo) in daje preglednejše podatke kot primerjava dvojic posameznih knjižnic.

3 Izbor in analiza podatkov

V Tabeli 1 so prikazani celotni izdatki vseh vrst knjižnic v letu 2001 v starih članicah Evropske unije (v petnajsterici), v novih članicah (v deseterici) in v vseh skupaj (v petindvajseterici).

Tabela 1: Izdatki za vse knjižnice skupaj v letu 2001 v starih in novih članicah Evropske unije

država ali skupina držav	celotni izdatki (100%)	izdatki za zaposlene		izdatki za knjižnično gradivo		izdatki za informacijske vire	
	v milijardah EUR	v milijardah EUR	%	v milijardah EUR	%	v milijardah EUR	%
EU-15	13,61	7,17	53	3,23	24	0,42	3
EU-10	0,66	0,31	47	0,19	29	0,00	0
EU-25	14,27	7,48	52	3,42	24	0,43	3
Slovenija (brez visokošolskih knjižnic)	0,05	0,03	54		26		

Vir: Fuegi, 2004, tabele SPENDING

Opomba: EU-15 pomeni skupino starih članic Evropske unije (petnajsterico), EU-10 skupino novih članic (deseterico), EU-25 pa skupino sedanjih članic Evropske unije (petindvajseterico).

V Tabeli 2 je prikazano število zaposlenih v vseh knjižnicah v Sloveniji in v skupinah članic Evropske unije (v ekvivalentu polno zaposlenih).

Tabela 2: Število zaposlenih knjižničarjev v vseh knjižnicah v letu 2001

skupina držav	število prebivalcev	število vseh zaposlenih v knjižnicah	število zaposlenih v knjižnicah na 1000 prebivalcev
Stare članice EU (petnajsterica)	378.483.840	239.240	0,63
Nove članice EU (deseterica)	74.780.543	97.433	1,3
EU (petindvajseterica)	453.264.383	336.673	0,74
EU + Islandija, Lihtenštajn, Norveška, Švica, Bolgarija, Romunija	494.250.638	375.199	0,76
Slovenija	1.991.818	2.383	1,2

Viri: Fuegi, 2004, tabela STAFF NUMBERS; NUK, 2005.

Opomba: Število prebivalcev je vzeto iz tabele SERVICE POINTS, kot v študiji Fuegi, 2004, in je nekoliko drugačno od števila v ostalih tabelah.

V Tabeli 3 je podano število izposojevališč, izposoj, obiskov in gradiva, vse preračunano na enoto prebivalcev.

Tabela 3: Število izposojevališč, izposoj, obiskov ter knjig in volumnov periodike na enoto prebivalcev v letu 2001

skupina držav	število izposojevališč na 1000 prebivalcev	število izposoj na prebivalca	število obiskov na prebivalca	število knjig in volumnov periodike na 1000 prebivalcev
Stare članice EU (petnajsterica)	0,32	7,3	7,7	4714
Nove članice EU (deseterica)	0,90	7,7	3,4	10027
Evropska unija (petindvajseterica)	0,41	7,3	7,0	5590
EU + Islandija, Lihtenštajn, Norveška, Švica, Bolgarija, Romunija	0,44	7,1	6,7	5863
Slovenija	0,68	15,8	9,9	11200

Viri: NUK, 2005; Fuegi, 2004, tabele SERVICE POINTS, LOANS, VISITS, Books and bound periodicals (volumes).

V Tabeli 4 je podana struktura celotnih stroškov za knjižnice za leto 2001, razen za šolske knjižnice v Sloveniji, kjer je razpoložljiv podatek le za leto 1999.

Tabela 4: Delež celotnih stroškov za knjižnice

vrsta knjižnice	Evropa v %	Slovenija v %	Slovenija (v milijonih SIT)
nacionalne	4,5	8,9	1100
visokošolske	18,9	16,4	2034
splošne	47,4	51,2	6360
šolske	9,1	(v 1999) 19,5	(v 1999) 2417
specialne in druge	19,4	4,1	515

Viri: Fuegi, 2004, tabela SPENDING; NUK, 2005.

Značilni kazalci poslovanja splošnih knjižnic v letu 2001 v evropskih in nekaterih drugih državah so podani v Tabeli 5. V stolpcih so nanizani kazalci po metodologiji Libecona za razvrščanje držav po kakovosti splošnih knjižnic. Kazalci stroškov so podani v tabeli 6.

Tabela 5: Kazalci poslovanja splošnih knjižnic v letu 2001

Država	% v knjižnice vpisanega prebivalstva	štev. obiskov na prebivalca	štev. del. postaj z internetom na milijon preb.	prirast knjižnega gradiva na 1000 prebivalcev	število izposojenih enot na prebivalca	prirast AV gradiva na 1000 prebivalcev	štev. zaposlenih na 10.000 prebivalcev	štev. izposojenih enot na zaposlenega v knjižnici	štev. prebivalcev na izposojevališče	štev. knjig in volumnov periodike na prebivalca
Češka	14	1,6	207	163	6,8	2	4,3	15.726	1.424	5,3
Estonija	31	4,5	421	374	9,4	3	10,3	9.118	2.156	7,7
Madžarska	14	1,7	19	108	1,3	7	5,7	2.190	3.336	4,1
Latvija	25	2,8	19	128	9,1	6	10,7	8.500	2.528	5,0
Litva	23	2,7	18	251	6,9	1	11,0	6.304	2.546	6,2
Poljska	19	1,3	22	98	4,9	3	4,6	10.603	10.845	3,5
Slovaška	13	1,3	26	62	4,6	0	3,3	13.754	1.856	3,5
Slovenija	24	3,9	195	178	11,0	17	4,4	25.212	7.767	3,6
Avstrija	10	0,6	228	133	1,8	14	1,5	11.906	4.451	1,2
Belgija	24	5,3	239	156	7,1	23	3,6	19.867	7.167	3,3
Danska	35	6,1	475	288	13,4	70	9,5	14.111	6.734	5,0
Irski	24	5,4	220	264	3,2	10	3,7	8.605	10.562	3,0
Finska	46	12,4	266	310	19,8	67	8,1	24.601	4.618	7,2
Francija	20	5,2	79	118	5,2	17	3,6	14.407	15.310	2,6
Grčija	27	0,2	235	28	0,2	1	1,7	1.087	13.057	0,9
Islandija	41	2,7	146	322	9,7	15	11,9	8.137	1.899	8,5
Italija	28	5,3	242	69	4,1	16	4,1	9.878	9.636	0,7
Lihtenštajn	30	4,6	150	183	2,4	28	1,5	16.045	11.107	0,7

Država	% v knjižnice vpisanega prebivalstva	štev. obiskov na prebivalca	štev. del. postaj z internetom na milijon preb.	prirast knjižnega gradiva na 1000 prebivalcev	število izposojenih enot na prebivalca	prirast AV gradiva na 1000 prebivalcev	štev. zaposlenih na 10.000 prebivalcev	štev. izposojenih enot na zaposlenega v knjižnici	štev. prebivalcev na izposojevališče	štev. knjig in volumnov periodike na prebivalca
Luksemburg	8	0,2	61	22	0,3	0	0,5	5.632	57.167	0,5
Nizozemska	27	5,1	232	235	12,1	16	5,2	23.434	14.760	2,6
Norveška	29	5,0	301	189	5,2	33	4,1	12.543	4.506	4,5
Portugalska	32	5,3	40	40	0,2	3	1,3	1.123	35.367	0,6
Španija	19	5,2	12	63	0,7	5	1,7	4.160	7.591	1,1
Švedska	27	5,3	233	231	9,1	21	5,5	16.639	5.596	5,0
Švica	30	4,7	180	192	0,9	31	7,3	1.190	3.644	3,9
Velika Britan.	56	5,3	224	183	6,9	25	4,3	16.163	13.068	1,9
Nemčija	10	3,6	219	125	3,7	16	1,6	23.316	7.520	1,3
ZDA	21	4,1	67	63	6,4	13	4,6	13.863	16.726	2,7
Avstralija	21	4,2	113	108	4,7	9	3,3	14.070	9.554	2,3
Japonska	30	6,5	23	153	4,3	2	2,1	20.288	47.565	2,3
Kanada	21	4,1	68	63	10,6	13	4,3	24.838	34.478	2,4
Nova Zeland.	21	4,2	113	108	4,7	9	3,3	14.077	9.564	2,3
EU-starih 15	26	4,8	181	127	4,9	17	3,2	15.070	9.462	1,8
EU-novih 10	18	1,7	60	121	5,1	4	5,2	9.761	3.751	4,1
Evropa	24	4,1	154	123	4,7	15	3,6	13.044	7.058	2,3

Opomba 1: Skupina Evropa pomeni triindvajseterico Evropske unije (brez Cipra in Malte), Islandijo, Lihtenštajn, Norveško, Švico, Bolgarijo in Romunijo.

Opomba 2: V podatkovnih zbirkah Libecona so podatki še za nekaj več držav.

Tabela 6: Kazalci stroškov splošnih knjižnic v letu 2001

država	država štev. prebivalcev v milijonih	bruto domači proizvod na prebivalca (EUR)	stroški poslovanja na prebivalca (EUR)	stroški poslovanja na BDP x 10.000	stroški zaposlenih na prebivalca (EUR)	stroški zaposlenih na BDP x 10.000	odstotek stroškov za zaposlene v celotnih stroških
Češka	10,2	6.322	4	7	2	4	51
Estonija	1,4	4.960	8	15	4	7	47
Madžarska	10,0	5.750	4	8	2	4	48
Latvija	2,3	3.942	4	11	2	6	55
Litva	3,7	3.917	4	11	3	7	57
Poljska	38,7	5.434	4	7	2	3	50
Slovaška	5,4	4.368	2	3	1	2	49
Slovenija	2,0	11.056	15	14	8	7	51
Avstrija	8,1	26.759	6	2	4	2	65
Belgija	10,4	24.966	20	8	12	5	62
Danska	5,4	33.600	64	19	38	11	59
Irska	3,8	30.121	16	5	9	3	56
Finska	5,2	26.408	46	18	26	10	56
Francija	60,2	24.499	18	7	12	5	65
Grčija	10,8	12.115	7	5	4	3	60
Islandija	0,3	30.326	43	14	20	7	47
Italija	57,8	21.274	18	8	11	5	60
Lihtenštajn	0,0	55.641	10	2	5	1	55
Luksemburg	0,5	50.366	3	1	2	0	75
Nizozemska	16,3	27.052	31	11	16	6	53
Norveška	4,6	42.507	27	6	17	4	61
Portugalska	9,8	12.066	2	2	1	1	71
Španija	41,3	16.408	5	3	3	2	70
Švedska	8,9	27.875	39	14	19	7	49
Švica	7,3	39.002	48	12	26	7	55
Velika Brit.	60,3	27.397	25	9	14	5	55
Nemčija	82,2	25.470	9	3	6	2	65
ZDA	275,8	39.758	23	6	15	4	64
Avstralija	19,3	21.407	23	11	15	7	64
Japonska	127,2	36.956	10	3	6	2	61
Kanada	31,4	25.600	10	4	7	3	65
Nova Zel.	3,9	14.846	23	15	15	10	64
EU-starih15	381,0	23.606	17	7	10	4	59
EU-novih 10	74,9		4		2		51
Evropa	497,1		14		8		59

4 Primerjava podatkov

4.1 Splošna primerjava

Prvo ugotovitev lahko razvidimo iz izdatkov knjižnic v Tabeli 1. V sedanjih članicah Evropske unije (v petindvajseterici) so leta 2001 porabili za 14,3 milijarde evrov proračunskih izdatkov za vse knjižnice teh držav. Od tega je bilo 52% stroškov porabljenih za zaposlene v knjižnicah, 27% pa za knjižnično gradivo in informacijske vire. V novih članicah EU je delež izdatkov za zaposlene le 6 odstotnih točk manjši od deleža v starih članicah, za skoraj enako pa je večji delež izdatkov za gradivo, torej pri teh deležih ne gre za bistvene razlike. V Sloveniji je delež izdatkov za bruto plače v splošnih knjižnicah 51%, v šolskih 58%, v specialnih 44%, v nacionalni 68%, v visokošolskih pa po podatkih Libecona 11%, kar kaže na napako ali pomanjkljive podatke (navedeni stroški zaposlenih so prenizki). Povprečje za vso Slovenijo brez visokošolskih knjižnic znaša 54%. Delež stroškov za gradivo v slovenskih knjižnicah je okrog 26%. Stroški zaposlenih so torej največja postavka tako v stroških evropskih kot tudi slovenskih knjižnic in so približno dvakrat večji od stroškov za knjižnično gradivo in informacijske vire.

Druge ugotovitev je, da je bilo število zaposlenih knjižničarjev v Sloveniji preračunano na 1.000 prebivalcev leta 2001 skoraj dvakrat večje, kot je bilo istega leta v povprečju v starih članicah Evropske unije (v prvi petnajsterici) in le za 9% manjše kot v povprečju v novih članicah (glej Tabelo 1). V študiji Libecon ugotavljajo, da ni znakov, da bi se ta razkorak med številom zaposlenih v novih in starih članicah EU zmanjševal.

Število izposojevališč na enoto prebivalcev je v novih članicah več kot dvakrat večje v primerjavi s starimi. To je po eni strani posledica boljšega družbenega knjižničnega standarda, po drugi strani pa tradicija iz prejšnjih obdobj, deloma pa ponekod tudi posledica manjše gostote prebivalstva. Število izposoj na prebivalca je v Sloveniji približno dvakrat večje kot v starih in novih članicah Evropske unije. Število obiskov na prebivalca je v novih članicah kljub dvakrat večjemu številu izposojevališč približno dvakrat manjše, v Sloveniji pa za 30% večje kot v starih članicah. Tiskanega gradiva je bilo na prebivalca v knjižnicah starih članic več kot dvakrat več v primerjavi z novimi, avdiovizualnega in CD-ROM-ov pa približno pol manj. Slovenija odstopa pri vseh štirih kazalcih v pozitivno smer, saj je po številu izposojevališč na sredini med starimi in novimi članicami, po izposojah na prebivalca je več kot dvakrat boljše in po obiskih na prebivalca je za okrog 40% boljše od evropskega povprečja, po številu knjig in volumnov periodike pa skoraj dvakrat na boljšem od evropskega povprečja.

Iz Tabele 4, kjer je prikazan delež stroškov po segmentih knjižnic, lahko vidimo, da Slovenija močno odstopa od evropskega povprečja pri stroških nacio-

nalne knjižnice, ki so v Sloveniji v primerjavi z evropskim povprečjem za skoraj dvakrat večji. Veliko odstopanje je še pri deležu stroškov šolskih knjižnic, ki je več kot dvakrat večji kot v Evropskih državah in pri stroških specialnih knjižnic, ki je v Sloveniji relativno precej manjši. Pri deležu stroškov za visokošolske in splošne knjižnice ni velikih razlik.

4.2 Primerjava splošnih knjižnic po kazalcih uspešnosti delovanja

4.2.1 Odstotek v splošne knjižnice vpisanega prebivalstva

Po tem kazalcu je bila na prvem mestu Velika Britanija s 56%, sledile so ji Finska s 46% in Islandija z 41%. Slovenija je bila s svojimi 24% enaka povprečju zajetih evropskih držav (tu so zajete triindvajseterica EU (brez Malte in Cipra), Islandija, Lihtenštajn, Norveška, Švica, Bolgarija in Romunija), za 2 odstotni točki za starimi članicami in za 4 odstotnih točk pred novimi.

4.2.2 Število obiskov splošnih knjižnic na prebivalca

Po številu obiskov je bila Slovenija za 5% slabša od povprečja evropskih držav in za 23% od stare petnajsterice. Finska, ki je bila na prvem mestu po tem kazalcu, je bila s svojimi 12,4 obiski na prebivalca za več kot trikrat boljša od Slovenije. Finski sta sledili Danska in Irska.

4.2.3 Število delovnih postaj z dostopom do interneta na milijon prebivalcev

Največ delovnih postaj z dostopom do interneta na milijon prebivalcev so leta 2001 imele Danska, Estonija in Norveška. Slovenija je bila tega leta po številu delovnih postaj za 8% boljša od povprečja starih in še več od novih članic Evropske unije, ni se pa uvrstila na prvih šest mest.

4.2.4 Prirast knjig in volumnov periodike na 1.000 prebivalcev

kljub temu, da je v statistiki Libecona za Slovenijo le podatek za prirast knjig (brez volumnov periodike), je bila Slovenija po tem kazalcu za 45% nad evropskim povprečjem. Vodila pa je Estonija pred Islandijo in Finsko.

4.2.5 Število izposojenih enot na prebivalca

Po tem kazalcu se je Slovenija uvrstila za Finsko, Dansko in Nizozemsko na četrto mesto, saj z 11 izposojenimi enotami na prebivalca prekaša evropsko povprečje kar za 2,3 krat.

4.2.6 Prirast avdiovizualnega gradiva na 1.000 prebivalcev

Po tem kazalcu je študija Libecon uvrstila Slovenijo za leto 2001 na peto mesto za Norveško, Dansko, Finsko in Veliko Britanijo. To je verjetno napaka, saj je Slovenija enaka povprečju stare petnajsterice in le za 13% boljša od povprečja evropskih držav.

4.2.7 Število zaposlenih v splošnih knjižnicah na 10.000 prebivalcev

Največ zaposlenih v splošnih knjižnicah na 10.000 prebivalcev so imele med izbranimi državami Islandija, Litva, Latvija, Estonija, Danska in Finska. Študija Libecon poudarja, da ta kazalec odličnosti velja le, če je v sorazmerju s storitvami. Slovenija je imela s 4,4 zaposlenimi na 10.000 prebivalcev za 38% več zaposlenih od povprečja stare petnajsterice in za 22% več zaposlenih od evropskega povprečja.

4.2.8 Število izposojenih enot na zaposlenega v splošnih knjižnicah

Po tem kazalcu je bila s 25.212 enotami Slovenija na vrhu vseh navedenih držav, sledili sta Finska in Nizozemska. S tem je Slovenija za 67% prekašala povprečje stare petnajsterice in za 93% evropsko povprečje. Zaradi tega kriterija in še dveh drugih je bila Slovenija po kakovosti splošnih knjižnic v Libeconovi študiji uvrščena na šesto do osmo mesto med obravnavanimi državami skupaj z Norveško in Švedsko. To je lep rezultat in na to smo Slovenci lahko ponosni.

4.2.9 Število prebivalcev na izposojevališče ter število knjig in volumnov periodike na prebivalca

V Tabeli 5 sta podana še kazalec povprečnega števila prebivalcev na izposojevališče, po katerem je bila Slovenija blizu evropskega povprečja ter število knjig in volumnov periodike na prebivalca, po čemer je Slovenija prekašala evropsko povprečje za 50%.

4.3 Primerjava stroškov za poslovanje splošnih knjižnic

Poglejmo, koliko nas stane poslovanje naših splošnih knjižnic v kakovostno najodličnejši osmerici ob nordijskih državah, Veliki Britaniji in Estoniji. V Tabeli 7 so podani ekonomski kazalci splošnih knjižnic za isto skupino držav, kot v Tabeli 6.

Stroški poslovanja splošnih knjižnic na prebivalca, v katerih pa niso zajeti investicijski stroški, so podani v četrtem stolpcu Tabele 7 v evrih. Strošek slovenskih knjižnic v višini 15 evrov je za 2 evra manjši od povprečnih stroškov v stari petnajsterici in za 11 evrov večji od povprečja v novi deseterici ali za 1 evro večji od evropskega povprečja. Vendar moramo v primerjavi upoštevati

tudi razliko v razvitosti oziroma v višini bruto domačega proizvoda (BDP). V petem stolpcu so stroški splošnih knjižnic na prebivalca deljeni z bruto domačim proizvodom na prebivalca in pomnoženi z 10.000. Tako izračunano število 14 je dvakrat večje od ustreznega števila za staro petnajsterico. To pomeni, da je delovanje slovenskih splošnih knjižnic upošteva razliko v BDP, sorazmerno dvakrat dražje od delovanja knjižnic v stari petnajsterici. Ali drugače povedano, obstoječi standard storitev splošnih knjižnic stane slovenske državljanke relativno dvakrat več, kot državljanke stare petnajsterice evropskih držav. Razmerja pri stroških za zaposlene se ne razlikujejo bistveno od razmerij pri celotnih stroških splošnih knjižnic, saj je delež stroškov za zaposlene v slovenskih knjižnicah (z 51%) celo ugodnejši od enakega deleža pri petnajsterici (59%).

4.4 Primerjava slovenskih in britanskih splošnih knjižnic

Igor Bratož je v poudarjenem izvlečku svojega članka (Bratož, 2005) letos zapisal "Različne zagate knjižnic niso le slovenska posebnost, da je nekaj z javnimi knjižnicami hudo narobe, so lani ugotovili tudi v Veliki Britaniji. Načini reševanja problemov pa so seveda tudi različni." Svoje ugotovitve je črpal iz precej kritične študije Tima Coatesa, nekdanj odličnega otoškega knjigotržca (Coates, 2003), odmevov nanjo (SEMLAC, 2004) in iz poročil o poslovanju javnih knjižnic. V Veliki Britaniji se je obisk splošnih knjižnic v zadnjem desetletju močno zmanjšal, izposoja se je zmanjšala v desetih letih za 35% (LISU, 2003).

Poglejmo primerjavo na osnovi podatkov Libecon. Prvi zanimiv podatek je, da imamo v Sloveniji 129 izposojevališč na milijon prebivalcev v primerjavi s 77 v Veliki Britaniji. To je po eni strani posledica sedanjega dobrega družbenega standarda v splošnem knjižničarstvu pa tudi nuja zaradi dvainpolkrat manjše gostote prebivalstva v Sloveniji. S številom 244 v splošne knjižnice vpisanih članov na tisoč prebivalcev zaostajamo Slovenci za Britanci za več kot dvakrat. Z 11 izposojenimi enotami knjižničnega gradiva na prebivalca na leto pa se slovenske splošne knjižnice odlikujejo v primerjavi z britanskimi, ki so izposodile 7 enot. Število obiskov na prebivalca na leto je bilo v Sloveniji s povprečjem 3,9 nekoliko manjše v primerjavi s 5,3 obiski v Veliki Britaniji. Skupno število knjig in letnikov periodike v splošnih knjižnicah na prebivalca je s 3,6 enotami skoraj dvakrat večje v primerjavi z Veliko Britanijo. V številu letnega prirasta knjig in volumnov periodike na prebivalca in v številu avdiovizualnega gradiva na prebivalca sta Slovenija in Britanija izenačeni, le prirast avdiovizualnega gradiva na prebivalca je v Sloveniji za tretjino manjši. Vendar se v kritiki britanskih knjižnic navaja (Coates, 2005), da so pretiravale z nabavo avdiovizualnega gradiva, ki se ne izposoja tako pogosto kot knjige.

Tako kot tudi v večini drugih evropskih držav je v slovenski splošnih knjižnicah največji delež izdatkov za zaposlene. Če ne upoštevamo investicijskih izdatkov, je ta delež v Sloveniji 51%, v Veliki Britaniji pa 55%. Število zaposlenih v splošnih knjižnicah na tisoč prebivalcev je v Sloveniji 0,44, v Veliki Britaniji 0,43. Velika Britanija ima torej skoraj enako število zaposlenih v splošnih knjižnicah na tisoč prebivalcev kot Slovenija vključno skoraj pol manjšemu številu izposojevališč. Delež izdatkov za knjižnično gradivo je v Sloveniji 19%, v Veliki Britaniji pa 13%. Strošek splošnih knjižnic na prebivalca je bil leta 2001 v Sloveniji okrog 3390 SIT, v Veliki Britaniji pa preračunano okrog 5550 SIT. Strošek slovenskih splošnih knjižnic preračunan na izposojeno enoto je bil okrog 310 SIT, v Veliki Britaniji pa okrog 800 SIT. Primerjava bo pravilnejša, če upoštevamo še razliko med državama v bruto domačem proizvodu na prebivalca. Če upoštevamo razliko v bruto domačem proizvodu na prebivalca po tekočih cenah in tekočih tečajih, potem je relativni strošek na izposojeno enoto v splošnih knjižnicah v Sloveniji in Veliki Britaniji skoraj enak. Bistvena razlika med britanskimi in slovenskimi splošnimi knjižnicami je v trendu uporabe, saj ta v Veliki Britaniji že desetletje precej upada, v Sloveniji pa še ne.

Večina Britancev je ponosnih in zadovoljnih z njihovimi splošnimi (javnimi) knjižnicami. Britanci celo navajajo, da spada obisk javne knjižnice med pet najbolj priljubljenih aktivnosti Britancev v prostem času (ostale najbolj priljubljene aktivnosti so obiski pubov, obiski restavracij in vožnja za zabavo, <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/newlibrary/stats.html>, pridobljeno s spleta 31.3.2003). Tudi Slovenci smo lahko s svojimi, saj so po številu izposoj na prebivalca uspešnejše od britanskih.

5 Diskusija

Ob takih primerjavah se splača vprašati, kaj se da predvideti za naslednje desetletje. Če smo zdaj po knjižničnem standardu primerljivi z boljšimi evropskimi državami, je bolj verjetno, da se bomo morali naprezati za ohranitev doseženega, kot pa da bomo knjižnični standard še izboljševali. Tako kot druge javne storitve so tudi knjižnice najbolj v nevarnosti ob gospodarskih recesijah. Lep primer je dogajanje v Združenih državah Amerike v letu 2003, ko jih je prizadela največja kriza knjižničarstva do zdaj (<http://www.ala.org/ala/online/selectedarticles/recession2003libraries.htm>). Tudi od državnih ustanov napovedovane perspektive knjižničarskega poklica za deset let v ZDA so bile leta 2003 za dvakrat slabše od povprečja drugih poklicev (Bureau, 2003), letos pa so zaradi velikega zmanjšanja priliva na študij bibliotekarstva v zadnjih letih in zaradi predvidenih upokojitev že povprečne.

Vprašati se velja več stvari. Prva je, ali bo tak standard knjižničnih storitev ob gospodarskem napredku, ob dvigu splošnega standarda in ob relativni pocenitvi knjig sploh še potreben. Druga je, ali bomo lahko tak standard ob pritisku drugih dejavnosti po proračunskih sredstvih dolgoročno ohranili. Tretja je, ali ni s tem razmerje med knjižničarstvom in založništvom preveč nagnjeno h knjižničarstvu. Četrta je, ali bomo tak knjižnični standard ob tehnoloških spremembah in spremembah pri potrebah in navadah knjižničnih uporabnikov še potrebovali. O teh stvareh moramo knjižničarji razmisliti, razprave pa ne smejo potekati le znotraj knjižničarstva, ker knjižničarji večinoma ne vidimo celote. V Veliki Britaniji so se razprave že začele, po tradiciji britanskega reševanja problemov lahko pričakujemo kmalu temeljito poročilo, ki bo osvetlilo problematiko in nakazalo rešitve, temu pa bodo zanesljivo sledile tudi spremembe v knjižnicah in to ne glede na nekoliko napihnen odziv knjižničarjev (SEMLAC, 2004).

Velika škoda bi bila, če bi v Sloveniji dobre bralne navade vzgojene z velikim trudom slovenskih vzgojiteljev, učiteljev, knjižničarjev in sedanje generacije staršev zanemarili. Zato bo treba skrbeti, da obisk in izposoja v knjižnicah zaradi konkurence drugih medijev ne bosta preveč upadla. Bralne navade pa niso povezane samo s knjižnicami. Zavedati se moramo, da so tudi pri univerzalni dostopnosti do publikacij knjižnice le en dejavnik, drugi pomemben pa so založniki.

Nedvomno pa bo naprežanje za proračunska sredstva lokalnih skupnosti in države ob reformah pokojninskega sistema, večjih zahtevah zdravstva, šolstva, raziskovalne dejavnosti in drugih področij kulture vedno težje in s tem bo ekonomika knjižnic vedno bolj poudarjena. Ker izdatki za zaposlene v splošnih knjižnicah v Sloveniji za dvakrat presegajo izdatke za knjižnično gradivo (s približevanjem evropskemu povprečju pa je pričakovati, da bo to razmerje še manj ugodno), bo potrebno dolgoročno stremeti, da bodo knjižnice s poenostavitvijo internih delovnih postopkov delovno manj intenzivne, saj bodo tako lažje ohranile svojo vlogo med ponudniki vsebin. Na to bo potrebno paziti pri sprejemanju knjižnične regulative (da ne bomo imeli prezahtevne strukture zaposlenih, prezahtevne in predrage obdelave gradiva, preveč razdrobljene mreže knjižnic itd.), pri novogradnjah oziroma adaptacijah knjižničnih prostorov, ki morajo ob primernih pogojih za storitve omogočati zlasti delovanje s čim manj zaposlenimi in vzdrževanje s čim manjšimi stroški.

Precej se da napraviti na izkoristku knjižničnega gradiva s premišljeno nabavo ter s tako postavitvijo, da bo razpoložljivost gradiva čim večja. Posamezne meritve študentov bibliotekarstva v nekaterih ljubljanskih splošnih knjižnicah so pokazale, da delež nerazpoložljivega gradiva (to je tistega gradiva, ki bi po katalogu morale biti razpoložljivo, dejansko pa se ga ne najde ali ne da izposoditi) celo presega 20%. To z drugimi besedami pomeni, da je v taki knjižnici petina sredstev za nabavo gradiva za uporabnike izgubljena.

Z racionalnejšim poslovanjem bodo knjižnice tudi bolj pripravljene na liberalizacijo poslovanja, če bo do nje kdaj pod pritiski Splošnega sporazuma o trgovanju s storitvami (GATS) sploh prišlo (<http://www.eblida.org/lobby/lobbying/gats/>). Če pa bo, bo to za knjižnice izreden izziv.

Možno je, da bo tudi v slovenskih splošnih knjižnicah prišlo do sprememb, zlasti ob katalizatorjih kot so spremenjene potrebe uporabnikov, gospodarska recesija ali zmanjševanje javnih izdatkov. Tekoče spremljanje uporabe knjižnic, srednjeročno predvidevanje potreb uporabnikov in obiskovalcev knjižnic ter vnaprejšnja priprava na možne spremembe bodo nujni. Ker so skokovite spremembe na področju zaposlovanja najbolj boleče, bi bilo potrebno v strateških načrtih države in knjižnic zelo kmalu predvideti počasne spremembe. Zato je smiselno, da odgovorni na pristojnih ministrstvih naredijo še podrobnejše študije in pripravijo usmeritve.

6 Zaključek

V slovenskih knjižnicah so v povprečju izdatki za zaposlene nekoliko nad polovico vseh izdatkov. Število zaposlenih v knjižnicah na 1.000 prebivalcev je okrog dvakrat večje v primerjavi s povprečjem držav stare evropske petnajsterice. Število izposojevališč in število knjig ter volumnov periodike na 1.000 prebivalcev, pa tudi število obiskov in izposoj na prebivalca so večji od povprečja v petnajsterici držav.

V analizi podatkov študije Libecon v letu 2001 je Slovenija uvrščena po presoji kakovosti poslovanja splošnih knjižnic na šesto do osmo mesto med evropskimi državami, torej za tremi nordijskimi državami, Veliko Britanijo in Estonijo ter skupaj z Norveško in Švedsko. Na to smo upravičeno ponosni. Vendar dosegamo ta standard z dvakrat večjim relativnim vlaganjem v splošne knjižnice v primerjavi s staro petnajsterico evropskih držav. Med vsemi primerjanimi državami se odlikujemo po največjem številu izposojenega gradiva na zaposlenega v splošnih knjižnicah.

Tudi v primerjavi z Veliko Britanijo so se slovenske splošne knjižnice bolj odrezale pri številu izposojevališč in izposoji na dom, le obisk je bil nekoliko manjši. Bistvena razlika pa je v trendu obiskov, saj ta v Veliki Britaniji upada (Grindlay, 2004), v Sloveniji pa še ne.

Citirani viri

1. Bratož, I. (2005). *Težave britanskih knjižnic. Po knjigo v nedeljo zvečer. Delo*, 9. marca.
2. Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, Occupational Outlook Handbook, 2002-03 Edition, Librarians. Pridobljeno 11.1.2004 s spletne strani: <http://www.bls.gov/oco/ocos068.htm>
3. Coates, T. (2003). Who's in charge? Responsibility for the Public Library Service. Libri/Laser Foundation. Pridobljeno 10.3.2005 s spletne strani: <http://www.rwevans.co.uk/libri/downloads.htm>
4. Fuegi, D. & Jennings, M. (2004). *International library statistics: trends and commentary based on the Libecon data. Library services statistics in Europe and beyond – LIBECON. Information service technologies*. Pridobljeno 18.3.2005 s spletne strani: <http://www.libecon.org>
5. Gould, E. (2004). Update on the GATS negotiations and their implications for public sector libraries. Prepared for the Canadian Library Association. Pridobljeno 15.4.2005 s spletne strani: http://www.cla.ca/issues/gats_update_gould.pdf
6. Grindlay, D.J.C. & Morris, A. (2004). The decline in adult book lending in UK public libraries and its possible causes. II. Statistical analysis. *Journal of documentation* 60(6), 632-655.
7. LISU annual library statistics 2003, *Managing Information*, Dec 2003, 16
8. NUK (2005). KIS Slovenije. Slovenske knjižnice v številkah. Podatki. Pridobljeno 26.3.2005 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/vstop.cgi>
9. SEMLAC (2004). Who's in Charge? SEMLAC responds. Pridobljeno 10.3.2005 s spletne strani: <http://www.semlac.org.uk/coates.html>
10. SIST EN ISO 2789:2003 - Informatika in dokumentacija - Mednarodna statistika za knjižnice (ISO 2789:2003) - Information and documentation - International library statistics (ISO 2789:2003)
11. SIST EN ISO 9707:2003 - Informatika in dokumentacija - Statistika proizvodnje in distribucije knjig, časopisov, periodike in elektronskih publikacij (ISO 9707:1991) - Information and documentation - Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications (ISO 9707:1991)

Dr. Matjaž Žaucer je zaposlen v Centralni tehniški knjižnici Univerze v Ljubljani kot direktor knjižnice.

Naslov: Trg republike 3, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: matjaz.zaucer@ctk.uni-lj.si